

Forskarskolan CUL under luppen

Forskningsfokus, teoretiska utgångspunkter och
forskningsmetoder i 100 doktorsavhandlingar

Mikael Alexandersson
Januari 2023

EXTENSIV VERSION

Inledning

När forskarskolan i utbildningsvetenskap vid Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning (CUL) startade 2005 var den en innovativ struktur för att organisera en forskarutbildning som omfattar utbildning, lärande, pedagogik, didaktik och praktisknära forskning. Forskarskolan (CUL)¹ är mångdisciplinär och fakultetsövergripande. Den övergripande ambitionen är att främja utvecklingen av lärarprofessionens forskningsbas. Forskarskolans forskarutbildningsstrategi syftar till att uppmuntra gränsöverskridande vetenskapliga mötesplatser. Detta sker via fem forskningsteman som är tvär- och mångvetenskapliga: Informationsteknologi, Kultur och estetik, Lärande, text och språk, Lärarprofession, skolutveckling och demokrati samt Matematik och naturvetenskap. Strukturmässigt finns det en tydlig koppling mellan de fem forskningsteman och de tio forskarutbildningsämnena. De fem forskningsteman ska för det första främja samverkan mellan forskningsdiscipliner för att få till stånd forskningsmiljöer kring centrala frågor som har relevans för lärarutbildning och pedagogisk yrkesverksamhet. För det andra ska de stödja de avhandlingsprojekt som doktoranderna utvecklar tillsammans med sina handledare. För det tredje utgör de fem forskningsteman en bas för doktoranders samverkan och för att skapa nätverk samt för att utveckla avhandlingsarbeten i anslutning till internationella nätverk.

De första 26 doktoranderna antogs 2005 med medel avsatta dels från Göteborgs universitetet och andra högskolor, dels från Göteborgs stad och ett antal kringliggande kommuner. Det har nu – i januari 2023 – gått 18 år och drygt ett hundratal doktorander har antagits. Av dessa har 100 disputerat. I föreliggande granskning har ett totalurval gjorts; således ingår samtliga avhandlingar.²

Parallellt med att dessa avhandlingar producerades har ett tiotal genomlysningar, systematiska granskningar, utvärderingar och forskningsstudier av forskarskolan CUL genomförts. Dessa har exempelvis handlat om temaverksamheten (Frånberg & Kallos, 2007), doktorandernas miljö på olika fakulteter, alumnernas erfarenheter (Rönnerman & Erlandson, 2013), doktorandernas avhandlingsprojekt (Bergviken-Rensfelt & Säljö, 2011; Rönnerman & Langelotz, 2015) pedagogiskt arbete (Langelotz & Rönnerman, 2016) samt forskarskolans organisation och struktur (Alexandersson, 2017). Föreliggande granskning är förhoppningsvis ytterligare ett kunskapsbidrag till CUL:s verksamhet.

Apropå titeln på denna rapport: Att sätta något under luppen är ett idiomatiskt uttryck med innebörden att granska något ingående. Syftet med rapporten är att skapa en helhetsbild över avhandlingarnas innehållsliga fokus, teoretiska utgångspunkter och valda forskningsmetoder. Men det går aldrig att beskriva allt. Det går heller inte att se allt.

Urval och genomförande av granskningen

Avhandlingarna granskades i digital form. Inledningsvis gjordes en kronologisk sammanställning (i en matris) av författarens namn, avhandlingstitel, år för disputation, avhandlingens format och språk, fakultet- och institutionstillhörighet, forskarutbildningsämne samt handledare. Därefter fördes nyckelord från abstract och sammanfattningar in i matrisen. I ett andra led sammanfattades syften och forskningsfrågor, vald skolform och utbildningsnivå, teoretiska utgångspunkter samt val av forskningsmetoder. Resultatavsnitten lästes översiktligt med syftet att enbart få en överblick. Dessa utgör därför inget underlag i granskningen. I ett tredje led genomfördes först en systematisk inventering av liknande forskningsfokus (beskrivs som studieobjekt i denna granskning) inom de nio forskarutbildningsämnena³. Därefter skapades sammantaget 23 underkategorier av studieobjekt. I ett avslutande led har de olika teoretiska utgångspunkterna förts samman i kluster av teorier och de valda forsknings- och analysmetoderna har sammanställts.

Avhandlingar fördelade på fakulteter och institutioner

Forskarskolan CUL har sedan starten haft sin bas i unika forskarutbildningsämnena vid sex fakulteter vid Göteborgs universitet; antagning sker till ett av dessa tio forskarutbildningsämnena. Antalet framlagda doktorsavhandlingar under perioden 2008 – 2022 varierar mellan fakulteterna. Drygt hälften av avhandlingarna har lagts fram vid den Utbildningsvetenskapliga fakulteten (fem av forskarutbildningsämnena återfinns vid denna fakultet). IT-fakulteten och den Konstnärliga fakulteten har tillsammans knappt 25

¹ Den formella benämningen är Forskarskolan i utbildningsvetenskap vid Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning (CUL) men ofta används enbart akronymen CUL synonymt med forskarskolan. I föreliggande granskning används benämningen forskarskolan CUL men ibland också enbart forskarskolan.

² Det finns två vakanta *avhandlingsnummer* (61 och 80) i forskarskolans avhandlingsserie. Detta beror på en felaktighet i tilldelning av avhandlingsnummer och på en inställd/uppskjuten disputation.

³ Tio forskarutbildningsämnena är kopplade till CUL men vid tidpunkten för föreliggande granskning hade ingen avhandling lagts fram inom Kostvetenskap; således ingår här nio forskarutbildningsämnena.

procent av samtliga avhandlingar; 13 respektive 11. De tre övriga fakulteterna – Humanistiska, Naturvetenskapliga, Samhällsvetenskapliga – har tillsammans också knappt 25 procent av samtliga avhandlingar. Antal avhandlingar per fakultet och medverkande institution framgår av tablå 1. Det är sammantaget 17 institutioner (och tidigare ett kollegium) som ansvarat för de framlagda avhandlingarna.

Tablå 1. Avhandlingar fördelade på fakulteter, institutioner samt kvinnliga och manliga doktorander

Fakulteter	Avhandlingar (kvinnor/män)	Institutioner
Utbildningsvetenskapliga	53 (46/7)	22 Didaktik och pedagogisk profession 16 Pedagogik och specialpedagogik 10 Pedagogik, kommunikation och lärande 1 Kost- och idrottsvetenskap 4 Pedagogik och didaktik (t o m 2014)
IT-fakulteten	13 (9/4)	13 Tillämpad informationsteknologi
Konstnärliga	11 (8/3)	8 Högskolan för scen och musik 3 Högskolan för konst och design
Humanistiska	9 (4/5)	5 Litteratur, idéhistoria och religion 3 Svenska, flerspråkighet och språkteknologi 1 Kollegium SSKKII (flyttades 2010 till IT-fakulteten)
Naturvetenskapliga	7 (6/1)	2 Matematiska vetenskaper 2 Biologi och miljövetenskap 2 Fysik 1 Kemi och molekylärbiologi
Samhällsvetenskapliga	7 (2/5)	4 Sociologi och arbetsvetenskap 2 Statsvetenskapliga institutionen 1 Globala studier

Tre av fyra avhandlingar (75) är författade av kvinnliga doktorander. Störst andel kvinnliga doktorander återfinns vid den Utbildningsvetenskapliga fakulteten. Här är 87 procent av samtliga avhandlingar författade av kvinnliga doktorander. Jämnast balans finns vid den Humanistiska fakulteten; 44 procent är här kvinnliga doktorander. Det är endast den Samhällsvetenskapliga fakulteten som har fler manliga än kvinnliga doktorander. Var tredje doktorand har haft fler än två handledare, i några fall är det oklart om vem som varit huvudhandledare⁴. Det finns flera exempel där doktorander har bytt handledare. Sammantaget har drygt 130 forskare sedan 2008 haft uppdrag som huvud- och/eller bihandledare. Med få undantag kommer samtliga handledare från Göteborgs universitet. Cirka en tredjedel av dessa har handlett två eller fler doktorander. De som handlett fyra eller fler doktorander kommer främst från Utbildningsvetenskapliga fakulteten. Det finns dessutom två handledare från den Konstnärliga fakulteten som handlett fem eller fler doktorander. Berner Lindström (Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande) har handlett flest doktorander; under perioden 2011 t o m 2022 handledde Lindström 12 doktorander.

Tablå 2. Sammanställning av handledare som handlett minst två doktorander

Handlett minst fyra doktorander	Handlett tre doktorander	Handlett två doktorander
Berner Lindström (12) Claes Ericsson (6) Dennis Beach (6) Monica Lindgren (5) Silwa Claesson (5) Åke Ingerman (6) Jan Bengtsson (4) Jonas Emanuelsson (4) Maj Asplund Carlsson (4) Marianne Dovemark (4) Niklas Pramling (4)	Ann-Marie Pendrill Britt-Marie Apelgren Eva Nyberg Inger Lindberg Jan Gustafsson Johan Lundin Peter Erlandson Ulf Blossing Ulla Runesson	Anita Wallin Anna Nordenstam Annika Lantz-Andersson Annika Lilja Bengt Olsson Björn Andersson Cecilia Kilhamn Christina Kärrqvist FERENCE Marton Inger Lindberg Jonas Linderöth Karin Dahlberg Mona Holmqvist Karin Rönnerman Kennert Orlenius Kerstin von Brömssen Maria Svensson Olof Franck Per Holmberg Shirley Booth Sverker Lindblad Tarja Karlsson Häikiö Thomas Hillman Thomas Johansson Åsa Mäkitalo Cecilia Kilhamn

⁴ Uppgifter om handledarsituationen har hämtats från avhandlingarnas förord.

Avhandlingsformat

Av de 100 avhandlingarna är 54 monografier, vilket framgår av tablå 3 nedan. 75 procent av dessa är författade på svenska. Merparten av de avhandlingar som är författade på engelska (24 av 38) är sammanläggningsavhandlingar – såväl forskningsartiklar som kappan (ramberättelsen) är då författad på engelska. Utöver dessa finns en blandform av sammanläggningsavhandlingar. Artiklarna är då på engelska medan kappan är på svenska; 18 av avhandlingarna har detta upplägg. Det finns ett mindre antal sammanläggningsavhandlingar (4 av 46) där såväl artiklar som kappan är författade på svenska. Sammantaget har drygt hälften av avhandlingarna en internationell räckvidd. Men denna räckvidd varierar från fakultet till fakultet. Ytterligheterna utgörs av IT-fakulteten där 12 av 13 avhandlingar är helt eller delvis författade på engelska, och å andra sidan av den Konstnärliga fakulteten där endast en avhandling av 11 är på engelska. Vid Naturvetenskapliga fakulteten har sex av de sju doktoranderna författat avhandlingen på engelska. Vid Utbildningsvetenskapliga fakulteten är drygt hälften av avhandlingarna på engelska (30 av 53). Samma andel återfinns vid Samhällsvetenskapliga fakulteten; fyra av sju är författade på engelska. Vid Humanistiska fakulteten är två av nio avhandlingar författade på engelska.

Tablå 3. Avhandlingsformat

	Svenska	Engelska	Engelska/Svenska
Monografier (54)	40	14	–
Sammanläggningsavhandlingar (46)	4 <i>(Artiklar och kappan på svenska.)</i>	24	18 <i>(Artiklar på engelska och kappan på svenska.)</i>

Att de olika avhandlingsformaten varierar mellan fakulteterna hänger sannolikt samman med skilda publiceringstraditioner inom olika forskningsdiscipliner. Inom naturvetenskap författas generellt sammanläggningsavhandlingar på engelska och artiklarna trycks i internationella tidskrifter. I humaniora publiceras avhandlingarna vanligen som monografier på svenska. Detsamma gäller inom konstnärlig forskning och tidigare inom utbildningsvetenskap och samhällsvetenskap. Traditionellt har problem av nationell karaktär analyserats inom dessa discipliner och det ansågs då inte som nödvändigt att nå ut till en internationell läsekrets.

Avhandlingarnas forskningsfokus

Avhandlingarnas studieobjekt varierar stort – såväl mellan som inom fakulteterna. 71 avhandlingsstudier har genomförts i olika delar av utbildningssystemet (se tablå nedan). 11 av dessa omfattar en eller flera skol- och utbildningsformer. Flest avhandlingsstudier har genomförts i gymnasieskolan (32).

Tablå 4. Fördelning av 71 avhandlingar på skilda skol- och utbildningsformer

	Gymnasieskola	Grundskola	Förskola	Fritidshem	Kulturskola	Läroutbildning
Avhandlingsprojekt	32	18	10	1	1	9

Av de tio avhandlingsstudier som genomförs i förskolan har två fokus på frågor som handlar om ämnesområden (matematik och naturvetenskap), två på grafiska symboler och digitala tekniker samt övriga på barns berättande och lek, barns inflytande, meningsskapande samt moralisk ordning i förskolan. Vad det gäller de nio avhandlingsstudier som sker i läroutbildningen studeras några enskilda ämnesdiscipliner, värderingar och yrkesetik, ickeverbal kommunikation och handledning, olika diskurser om läroutbildning, effekter av Bolognaprocessen samt begreppet ”begrepp”.

I 59 avhandlingar studeras 15 ämnen (enskilt eller i olika kombinationer) i grundskolan och/eller i gymnasieskolan. I några av dessa studier ingår också enskilda ämnesdiscipliner i läroutbildningen. 49 av de 59 utgörs av ”skolstudier” (data har inhämtats i en eller flera skol- och utbildningsformer); sju är dokumentanalyser och i tre kombineras ”skolstudier” med dokumentanalyser. Inom ämnesområdet matematik, de naturorienterade ämnena och teknik återfinns 30 avhandlingar. I 15 avhandlingar studeras ämnena svenska och engelska (med vissa kombinationer). Med fokus på de samhällsorienterade ämnena

genomförs sex avhandlingsstudier. Åtta avhandlingsstudier uppmärksammar de praktisk-estetiska ämnen.

Tablå 5. Avhandlingsstudier med ämnesfokus

	Skolstudier	Dokumentanalyser	Skolstudier och dokumentanalyser
Matematik	12	-	-
Naturkunskap	9	-	-
Naturkunskap/teknik	1	-	-
Teknik	2	-	-
Biologi	4	-	-
Kemi	1	-	-
Fysik	1	-	-
Svenska	3	4	1
Svenska 2	-	-	1
Svenska - Matematik	1	-	-
Svenska - Engelska	1	1	-
Engelska	2	1	-
Historia	2	1	1
Samhällskunskap	1	-	-
Religion	1	-	-
Musik	6	-	-
Slöjd	1	-	-
Idrott	1	-	-
	49	7	3

FORSKARUTBILDNINGSSÄMNA OCH KATEGORIER AV STUDIEOBJEKT

I granskningen av avhandlingarnas studieobjekt har dessa förts samman i 23 kategorier. I dessa liknar forskningsfrågorna varandra men skol- och utbildningsform, teoretiska utgångspunkter och forskningsmetoder kan variera. Hur kategorierna fördelas per forskarutbildningsämne framgår av tablan nedan.

Tablå 6. Avhandlingar och kategorier av studieobjekt per forskarutbildningsämne

Forskarutbildningsämnen	Avhandlingar	Kategorier av studieobjekt
Pedagogiskt arbete	35	6
Ämnesdidaktik med inriktningar	15	4
Barn- och ungdomsvetenskap	2	1
Idrottsvetenskap	1	1
Kostvetenskap*	-	-
Tillämpad informationsteknologi med inriktning mot utbildningsvetenskap	13	2
Estetiska uttrycksformer med inriktning mot utbildningsvetenskap	11	3
Humaniora med inriktning mot utbildningsvetenskap	9	2
Matematik/naturvetenskap, inriktning utbildningsvetenskap	7	2
Samhällsvetenskap med utbildningsvetenskaplig inriktning	7	2
	100	23

* Vid tidpunkten för föreliggande granskning hade ingen avhandling lagts fram inom Kostvetenskap.

1. Pedagogiskt arbete

Pedagogiskt arbete är ett brett forskningsområde och behandlar olika aspekter av fostran, utbildning, lärande, undervisning och andra påverkansprocesser i relation till lärarprofessionen. I granskningen av de 35 avhandlingarna i forskarutbildningsämnet har sex kategorier av studieobjekt identifierats.

Lärande och social utveckling i förskolan

Denna kategori omfattar sju avhandlingsstudier som är riktade mot frågor som berör förskolan. Här uppmärksammas i en studie hur de yngsta förskolebarnen utvecklar sitt ”matematiserande” och hur detta förändras över tid. En avhandling handlar om hur barn urskiljer grafiska symboler i hem och förskola och en om hur digitala tekniker stödjer barns sagoskapande aktiviteter. Den fjärde avhandlingsstudien i kategorin hanterar hur olika teckenvärldar kombineras för att illustrera och förklara naturvetenskapliga begrepp och fenomen där hänvisningar görs till den egna kroppen. I den femte avhandlingsstudien analyseras hur artefakter och intellektuella/språkliga redskap bidrar till barns meningsskapande. Vidare finns en avhandling vars intresse rör hur villkor för barns inflytande formuleras i policytexter och hur dessa realiseras. I den sjunde avhandlingen uppmärksammas hur regler respektive moralisk ordning skapas i förskolan.

Lärande i skolan

Nio avhandlingar handlar om lärande och processer i grundskolan och gymnasieskolan. Fyra av dessa har inriktning på språk och kommunikation. I den första studeras lärares möjligheter och hinder för att utföra så kallad skicklig läs- och skrivundervisning i årskurs 1 – 3. I den andra undersöks flerspråkiga elevers situation med fokus på ämnesinnehåll och undervisning i svenska som andraspråk. Den tredje har fokus på hur extramural användning av engelska kan bidra till elevers ordförråd och skrivkunskaper och i den fjärde analyseras didaktiska innebörder av lärares muntliga berättande. Det finns dessutom två avhandlingar som uppmärksammar bedömning och betyg. Den första handlar om hur lärare och elever hanterar och förstår betyg i ett betygssamtal och i den andra studeras elevers och lärares förståelse och erfarenheter av bedömning och vad detta leder till. Två ytterligare avhandlingar innehåller experimentella undersökningar. En av dessa avser att bidra till elevers förmåga att resonera historiskt. Den andra till att öka lärares kunskaper om sambanden mellan undervisning och lärande i matematik. Den nionde avhandlingsstudien i kategorin handlar om elevernas lärande då smågruppsdiskussioner används i helklassundervisning i matematik i årskurs 8.

Den pedagogiska verksamhetens innehåll och genomförande

I denna kategori har sex avhandlingsstudier placerats. I två av dessa analyseras uppdrag inom läraryrket; dels hur gymnasielärare försöker förverkliga det lärararbete som benämns mentorsarbete, dels hur så kallad kollegial granskning blivit en robust verksamhet i skolan. I tre avhandlingsstudier uppmärksammas möjligheter och hinder för förändring i utvecklingsprojekt. Den första handlar om att utveckla kunskaper om rektorers praktiker i möte med utvecklingsarbete avseende så kallat entreprenöriellt lärande. I den andra analyseras hur politisk styrning och bakomliggande samhällseliga krafter inverkar på ett utvecklingsprojekt om datorn som redskap i skriv- och läslärandet. I ytterligare en avhandlingsstudie genomförs en analys av lärares arbete och professionalitet som en fråga om institutionella logiker i tider av omstrukturering av skolan. Den sista avhandlingen i kategorin behandlar betydelsen av emotionell närvaro i det pedagogiska arbetet och innebörden i arbetsglädje.

Elevers fostran, subjektskapande, kritiskt tänkande och relationer

Fyra av avhandlingsstudierna inom denna kategori behandlar liknande frågor inom såväl förskolan, grundskolan som gymnasieskolan. När förskolan utgör fokus studeras förskollärares bevekelsegrunder för fostran och hur de erfar det egna handlandet i mötet med barn. En studie undersöker i en grundskola hur sexualitet, elevsubjektivitet och heteronormativitet skapas i elevernas språkundervisning. Utifrån data från tre gymnasieskolor analyseras i en avhandling hur värdeöverföring och kritiskt tänkande artikuleras och utmanas i svenskundervisningen. I ytterligare en avhandling studeras hur förtroendefulla relationer mellan lärare och elever kommer till uttryck vid fem grundskolor.

Undervisning i den högre utbildningen

Denna kategori utgörs av fyra avhandlingar. Tre av dessa handlar om lärarutbildningen; en studie om hur lärarutbildningens praxis förändras genom en reform som Bolognaprocessen och en studie om hur lärarstudenter i handlingar och genom uttalanden uttrycker och utvecklar sitt yrkesetiska ansvar. Den tredje avhandlingsstudien (där också gymnasieelever ingår) utforskar hur textförståelse utvecklas när deltagarna i en teateruppsättning omvandlar dramatekst till scentext. I den fjärde avhandlingen studeras hur ingenjörstudenter engagerar sig i frågor om hållbar utveckling genom akademiskt skrivande.

Strukturella villkor för skolan

I den sista kategorin av avhandlingsstudier framlagda i Pedagogiskt arbete ingår fem diskurs- och policyanalyser. En av dessa syftar till att utifrån olika perspektiv utveckla kunskap om de nationella kunskapskraven i skolan. I en annan undersöks hur sociala och kulturella skillnader konstrueras och förmedlas i skolan, bland annat utifrån rasteori. Hur samtalsstrukturer och diskursorienteringar under lärarlagsmöten konstrueras studeras i ytterligare en avhandling. Den fjärde avhandlingsstudien handlar om hur en mångkulturell skola i en förort utvecklat en särskild pedagogisk metod (Monroepedagogiken) och vad detta innebär ur bland annat ett maktperspektiv. I den sista avhandlingsstudien undersöks dominerande diskurser inom högskolepolitik vad det gäller språkpolicy och krav på språkfärdighet.

2. Ämnesdidaktik med inriktningar

Inom forskarutbildningsämnet återfinns avhandlingar vars studieobjekt utgör undervisningens, lärandets och utbildningens villkor, processer samt resultat i förhållande till ett specifikt innehåll. Centralt är här kopplingen till skilda skolämnen. I granskningen av de 15 avhandlingarna i forskarutbildningsämnet har fyra kategorier av studieobjekt identifierats.

Lärande i matematik

I kategorin återfinns fem avhandlingar. Med utgångspunkt i filosofiska litteraturstudier genomförs i en avhandlingsstudie en analys av begreppet ”begrepp” i matematikundervisningen. En avhandling handlar om hur elevers intresse och engagemang kan skapa förutsättningar för matematikundervisning. I en avhandlingsstudie uppmärksammas hur variationen i matematikprestationer mellan olika klassrum kan relateras till hur ansvaret för elevernas matematiklärande tar form. Två studier inom kategorin undersöker specifika frågor inom skolämnet matematik. Den första handlar om relationen mellan lärares uppmärksamhet på inlärningsmöjligheter i undervisningen och elevers förståelse av linjära ekvationer. I den andra studeras vilken roll metaforiska resonemang har när elever ska förstå negativa tal.

Lärande i naturvetenskap

I kategorin, som utgörs av fyra avhandlingar, ingår två som innehåller interventioner. Den första uppmärksammar elevers lärande i relation till en forskningsbaserad undervisning om ljud, hörsel och hälsa. Den andra handlar om elevers lärande när de diskuterar olika samhällsfrågor relaterade till bioteknik. I en tredje avhandlingsstudie granskas elevers förståelse av fenomen som hänger samman med växters och djurs livscyklar. I den fjärde avhandlingen i denna kategori studeras på vilka sätt samtal om undervisning i naturvetenskap kan bidra till möjligheter för lärarstudenters respektive lärares lärande och professionella utveckling.

Lärande i svenska och i samhällskunskap, elevers textproduktion samt programmering

Fyra avhandlingar inryms i denna något breda kategori. I en avhandling, som berör skolämnet svenska i gymnasieskolan, analyseras vilken roll skrivundervisning har i den sociala reproduktionen. En avhandlingsstudie, med koppling till samhällskunskap, undersöker hur elever i årskurs 9 upplever skoluppgifter som är utformade för att framkalla kritiskt tänkande om rättvisa. Den tredje avhandlingsstudien riktas mot multimodal textproduktion i en flerspråkig undervisningskontext. Undervisning om programmering (design av tekniska lösningar) och hur elever kan lära sig detta utgör fokus i den fjärde avhandlingen.

Global utveckling och hållbar utveckling

Inom forskarutbildningsämnet har två avhandlingar lagt fram som berör övergripande didaktiska frågor. I den första, vilken också är en läroplans- och textanalys, studeras innebörden i den politiska retorik som betonar vikten av en rättvis och hållbar global utveckling. Den andra avhandlingen analyserar epistemiska övertygelser och föreställningar om kompetens i utbildning för hållbar utveckling.

3. Barn- och ungdomsvetenskap

Forskarutbildningsämnet behandlar barns och ungas livsvillkor, lärande, utveckling och socialisation i ett tvärvetenskapligt perspektiv. Här återfinns två avhandlingar med ett gemensamt studieobjekt; ungdomars och barns utveckling och socialisation.

Subjektsskapande samt intellektuell och känslomässig utveckling

I en avhandlingsstudie uppmärksammas gymnasieelevers subjektsskapande i bild- och mediaundervisningen. I den andra avhandlingen undersöks förskolebarns muntliga berättande med bland annat fokus på hur de minns och omformar berättelser när dessa återberättas för andra barn

4. Idrottsvetenskap

I forskarutbildningsämnet genomförs studier av den idrottande och fysiskt aktiva individen, idrottskulturens utveckling i samhället och idrott som ett samlingsbegrepp för elit-, motions- och upplevelseidrott samt friluftsliv och rekreation. Vid tidpunkten för föreliggande granskning fanns en avhandlingsstudie som granskade förutsättningarna för hur forskningsgrundad kunskap om rörelseförmåga kan överföras till undervisning i ämnet Idrott och hälsa.

5. Informationsteknologi och lärande

I forskarutbildningsämnet sker studier med fokus på hur IT förändrar förutsättningarna för att organisera utbildning men också på lärandemiljöer och undervisningsprocesser där IT är en komponent. I forskarutbildningsämnet har 13 avhandlingar lagts fram. I flertalet av dessa studeras effekter av digitalisering i skolan. I granskningen av dessa avhandlingar framträder två kategorier av studieobjekt.

Förändrad undervisning och nya pedagogiska praktiker

De sju avhandlingar som hamnar i denna kategori studerar effekter av digitalisering. I den första granskas diskurser om matematikläroplanen där digitalisering utgör en komponent. I den andra analyseras lärares undervisningspraktik då digitala matematikläromedel används. Den tredje uppmärksammar hur elever resonerar kring vetenskapliga koncept medan de använder instruktionsteknik som inkluderar animerade representationer. Två av avhandlingsstudierna handlar om digitala och multimodala texter. I en analyseras spänningar som kan uppstå då digitala verktyg introduceras i språkundervisning när elever skapar multimodala texter. I den andra utvecklas kunskap om kritiskt digitalt textarbete i klassrum. Den sjätte avhandlingsstudien har fokus på hur unga musiker spelar simulatorlika digitala musikspel. I den sjunde avhandlingsstudien ställs frågor om hur ett datorspel (Sims) kan få spelare att utforska spelinnehållet på ett sådant sätt att de lär sig om ett specifikt innehåll när de spelar.

Nya infrastrukturer för lärande

I denna kategori ingår fyra avhandlingar som syftar till att utveckla förståelse för en förändrad skol- och utbildningspraktik. En av dessa studeras effekterna av när samtliga elever har en egen laptop; tex hur detta påverkar lektionsplanering och lektionsgenomförande. Två avhandlingar handlar om mobiltelefoner i skolan. I den ena studeras hur högstadie- och gymnasieelevers använder sina privata mobiltelefoner i klassrummet och hur mobiltelefonförbud implementeras i klassrummet. I den andra granskas mobilen som verktyg för lärande i gymnasieskolan och hur spänningar kring mobiltelefonen återspeglas i den offentliga debatten. Den fjärde avhandlingen är en studie av hur videoteknik används i digitala distanskurser inom högre utbildning.

Utöver de elva avhandlingarna ovan återfinns två avhandlingar i Informationsteknologi och lärande som inte explicit knyter an till varken skolsystemet, pedagogisk yrkesverksamhet eller till lärarutbildning. I den ena av dessa avhandlingar undersöks hur digitaliseringen förändrar arbetsplatslärande för butikssäljare inom detaljhandeln. Den andra söker kunskap om hur personer samarbetar online när de själva utvecklar sensorer för övervakning av luftkvaliteten.

6. Estetiska uttrycksformer med inriktning mot utbildningsvetenskap

Forskarutbildningsämnet omfattar ämnesområden såsom bild, musik, slöjd, dans, drama, teater och medieneutral estetisk verksamhet men också lärares och elevers undervisande och lärande inom dessa områden. I forskarutbildningsämnet finns 11 avhandlingar. Tre kategorier av studieobjekt återfinns här.

Estetiska läroprocesser

Gemensamt för de fem avhandlingar som ryms i denna kategori är att de undersöker elevers lärande i skilda estetiska uttrycksformer. I fyra av dessa studier ingår barn och yngre elever. I den ena analyseras

vad som inträffar när treåringar får tillgång till digitalkameror och när digitalkameror får tillgång till treåringar. Hur barn via undervisningsdialoger lär varandra att sjunga sånger utgör fokus i ett annat avhandlingsprojekt. I den tredje avhandlingen genomförs en studie om barns eget musikkomponerande och hur nya förhållningssätt i skolan påverkar hur barn utövar musik. I ytterligare en avhandlingsstudie, där yngre elever ingår, analyseras lärprocessers innehåll i relation till begreppet estetiska lärprocesser. Den femte avhandlingsstudien i kategorin handlar om hur en musikteoretisk modell (kvintcirkeln) introduceras, reproduceras och används i gymnasieskolan.

Genus, kön och dilemman

I den första av de fyra avhandlingarna i kategorin undersöks hur kön konstrueras i musikundervisning när elever är intresserade av musikalisk handling. I den andra studeras hur dansundervisning och barns dansande i grundskolan bidrar till att forma genussubjektivitet. Den tredje avhandlingsstudien undersöker hur barns värderingar av deltagande i kulturskolan kan förstås utifrån kön samt kulturell och socioekonomisk bakgrund. I den fjärde studien analyseras diskursiva dilemman och strategier i musiklektörutbildning för yngre elever

Samtal och kommunikation

Två av avhandlingarna i forskarutbildningsämnet har fokus på frågor om hur kommunikation sker i lärarutbildningen. Den ena handlar om utmaningar för ateljésamtalen i konstnärlig utbildning. I den andra (där också grundskolor ingår) undersöks vilken sorts kommunikation, utöver den verbala, som förekommer i slöjd och hantverksbaserad undervisning.

7. Humaniora med inriktning mot utbildningsvetenskap

Inom ramen för forskarutbildningsämnet genomförs studier av lärande, undervisning, utbildning och socialisation utifrån ett litteraturvetenskapligt, språkvetenskapligt eller historisk-filosofiskt perspektiv. Nio avhandlingar återfinns här, varav sex är studier av gymnasieskolans undervisning. I granskningen av dessa framträder två kategorier av studieobjekt. En avhandling faller utanför dessa kategorier. Det är den första avhandlingen inom ramen för forskarskolan CUL (från 2008); en experimentell studie som undersöker vilka kognitiva förmågor och kapaciteter barn behöver för att lära sig låtsasleka.

Litteratursamtal, skriftspråksutveckling och språkets förutsättningar för interaktion

Denna kategori utgörs av fyra avhandlingar. I den första avhandlingsstudien undersöks hur litteratordiskussioner kan bidra till att elever utvecklar förståelsen av en vanlig text. Den andra avhandlingsstudien där bland annat texters ordmängd och ordvariation analyseras har fokus på högstadielärares skriftspråksutveckling. I den tredje studien undersöks förutsättningarna för en- och flerspråkiga gymnasieelevers läsning av lärobokstexter i historia. Sfi-studerandes interaktion och lärande på praktikplatser utforskas i den fjärde avhandlingsstudien.

Läromedelsanalyser, text- och policyanalyser

Fyra av de nio avhandlingarna i forskarutbildningsämnet har placerats i denna kategori. I en av dessa, som handlar om skrift och bild i litteraturläromedel för gymnasieskolan, undersöks hur litteraturstudiet i läromedlen legitimeras. Den andra avhandlingen uppmärksammar vilka förväntningar på att läsa och bearbeta litteratur som förmedlas i ett läromedel i svenska för gymnasiet yrkesinriktade program. I den tredje avhandlingsstudien analyseras diskurser om religioner och världsåskådningar och hur dessa kommer till uttryck i undervisning. I den sista avhandlingen i denna kategori undersöks, utifrån ett historiskt-politiskt perspektiv, hur idén om jämlikhet har artikulats under efterkrigstiden.

8. Matematik/naturvetenskap med inriktning utbildningsvetenskap

Detta forskarutbildningsämne är mångvetenskapligt till sin natur, sträcker sig från studieteknik inom matematik och naturvetenskap och framgångsrika undervisningsmetoder till forskning om särbegåvade elevers villkor och möjligheter. I forskarutbildningsämnet finns sju avhandlingar, varav fyra behandlar lärarutbildningen.

Naturvetenskap; i skolan och i lärarutbildningen

Denna kategori omfattar fem avhandlingar. I en av dessa, som innehåller en intervention, undersöks vilka möjligheter och begränsningar ett vetenskapscenter innebär för lärarstudenters kunskapsutveckling. I en annan studeras icke-epistemiska värderingar sett ur tre naturvetenskapliga aktörers perspektiv; elevens, lärarens och lärarutbildarens. I den tredje avhandlingen undersöks naturvetenskapslärares och tekniklärares professionella utveckling vad det gäller entreprenöriellt lärande. Två ytterligare avhandlingar uppmärksammar hållbar utveckling och biologisk mångfald – såväl i skolan som i lärarutbildningen. Den ena handlar om hur uppdraget att utbilda för hållbar utveckling hanteras i naturvetenskapliga ämnen. I den andra riktas fokus mot hur biologisk mångfald formuleras i läroböcker i biologi.

Elevers matematiska kunnande

Två av de sju avhandlingarna inom forskarutbildningsämnet utgörs av studier om gymnasieelevers matematiska förmåga. En om hur matematiska resonemang i fysik och resonemang i verkliga sammanhang om matematik påverkar elevernas kunskaper i fysik. I den andra avhandlingsstudien uppmärksammas problemlösning i matematik med fokus på att elever ska lära sig lösa matematiska problem de inte har lärt sig att lösa.

9. Samhällsvetenskap med utbildningsvetenskaplig inriktning

Forskarutbildningsämnet har en given koppling till innehållet i skolans samhällsorienterade ämnen och skolämnet samhällskunskap, men inbegriper även studiet av olika strukturella och institutionella faktorer som rör organisation av utbildning och lärande i samhället. I detta forskarutbildningsämne återfinns sju avhandlingar, varav flertalet innehåller text- och diskursanalyser. I granskningen av de sju avhandlingarna har två övergripande kategorier identifierats.

Undervisningens villkor

Fyra av avhandlingarna i kategorin har utifrån skilda perspektiv fokus på frågor som berör villkor för skolans undervisning. I den första undersöks om deliberativ undervisning ger effekter i form av ökade kunskaper och demokratiska värden bland eleverna. En avhandlingsstudie undersöker hur ungdomar, uppväxta i en förort, upplever vägen till högskolestudier utifrån strukturella villkor som klass, kön och etnicitet. Två avhandlingsstudier omfattar kritiska diskursanalyser. Den ena studerar hur svensk nationalstatspolitik och samhällsförändring präglade modersmålsundervisningens status och position. I den andra analyseras hur läroböcker i historia ramar in konflikten mellan Israel och Palestina.

Skolans organisation och organisering

Tre avhandlingsstudier har fokus på skolans som organisation och dess organisering. I en av dessa studeras hur organiseringen av skolan påverkar lärares offentliga tjänstemannaskap och deras myndighetsutövning. En avhandlingsstudie undersöker hur man på den kommunala nivån (den lokala utbildningsmyndigheten) implementerar läroplaner i en temporär organisation. Liknande intresse för skolan på den lokala nivån har den avhandlingsstudie som analyserar konstruktionen av distribuerat ledarskap i lokala skolorganisationer.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER OCH FORSKNINGSMETODER

I följande avsnitt presenteras en sammanställning av teoretiska utgångspunkter och forskningsmetoder i avhandlingarna. De doktorsavhandlingar som läggs fram inom ramen för forskarskolan CUL ska, enligt programförklaringen, ha inriktning mot utbildningsvetenskap. Utbildningsvetenskap är dock ingen disciplin i traditionell mening. Inom utbildningsvetenskap centreras forskningen i första hand till ett visst studieobjekt. Till skillnad från konventionella discipliner, där arbetet ofta begränsas till vissa forskningsfrågor och teoribildningar, är utbildningsvetenskap snarast att betrakta som ett forskningsfält där skilda teoretiska perspektiv används för att studera olika forskningsfrågor.⁵ Inom utbildningsvetenskap genomförs forskning med hjälp av teoribildningar hämtade från flera etablerade discipliner.

⁵ Se diskussioner av exempelvis Fransson, & Lundgren, 2003; Lindblad, Kyndel & Larson, 2004; Askling, 2006 samt Sandin & Säljö, 2006.

Granskningen visar att åtskilliga teorier har använts för att studera de olika studieobjekten. Med få undantag redovisas tydligt valet av teori och vad det teoretiska angreppssättet innebär men också vilken roll teorin och begreppen har för den vetenskapliga analysen. Teorierna har också använts som värdegrund och positionering men främst som ett system av antaganden (en förståelseram) för att beskriva, förklara och förutsäga det som ska studeras. Avhandlingarnas teoretiska utgångspunkter har här i grova drag grupperats i sex kluster av teorier; *teorikluster*. Dessa ska förstås som huvuddragen i olika vetenskapsteoretiska perspektiv

Teorier för analyser av dokument och policys

Bland de 13 avhandlingar som ingår i detta teorikluster återfinns kritiska analyser/diskursanalyser av skilda samhällsfrågor. Dessa kan handla om hur t ex stat, politik och demokrati formuleras i olika texter. Teorierna används i avhandlingarna för att förstå och förklara övergripande mål- och innehållsdimensioner i policydokument för utbildning och undervisning men också för analyser av specifika skolämnen och ämnesområden; till exempel vad matematik är och hur matematiken skall användas eller hur historieämnet kan förstås baserat på kritisk analys av källor kring ämnet.

Teorier för analyser av system och organisationer

Här återfinns tre avhandlingar med sociologiskt inriktade teorier. Dessa handlar om att beskriva och förklara organisationer eller delar därav (exempelvis framväxt, utbredning, förändring, funktion). En av teorierna utvecklar begrepp för att analysera hur organisationer styrs av omgivande faktorer, invanda mönster och tillfälliga trender.

Teorier för analyser av strukturer och sociala konstruktioner

I detta teorikluster återfinns 13 avhandlingar med teorier som delar antaganden om att samhället och kultur är givna sammanhang och strukturer som individer växer in i. I avhandlingarna används teorierna för att analysera hur främst normer, beteenden, regelsystem, värderingar, attityder och relationer men också hur mänsklig kunskap konstrueras eller hur dessa blir produkter av mellanmänsklig interaktion. Vissa teorier bidrar till att kunna studera utbildning som ett socialt fenomen eller för att kunna analysera hur nätverk, skolpraktiker och sociala rum av regler och värderingar och relationer konstrueras.

Teorier för analyser av analyser av text och språk

I teoriklustret ingår teorier från sex avhandlingar som handlar om språk som fenomen och språkinläring. Teorierna används för att kunna analysera de naturliga språkens struktur liksom deras användning; för att kunna beskriva språket och dess skillnader i förhållande till ideologier och livsstilar samt för analyser av språket som socialt meningsskapande. Här återfinns också teorier för att kunna analysera den process genom vilken människor lär sig ett andra språk eller för att kunna analysera skönlitteratur.

Teorier för analyser av kommunikation och social interaktion

Detta kluster av teorier, vilka används inom 31 avhandlingar, utgår ifrån att människan föds in i och utvecklas via social interaktion med andra människor. Språket anges då vara det viktigaste kulturella redskapet. Teorierna används exempelvis för att förstå hur elevers och studenters kommunikation formas i sociala situationer och sammanhang (exempelvis via kunskapsutveckling) men också hur fysiska och intellektuella språkliga redskap hjälper människan att förstå och hantera den egna tillvaron.

Teorier för analyser av individers erfarenhet, utveckling och lärande

Inom detta teorikluster återfinns 34 avhandlingar. De skiljer sig åt i flera avseenden men de delar samtidigt vissa kunskapsteoretiska utgångspunkter. Exempelvis att föreställningar om verkligheten främst ska förstås som konstruktioner hos individer. Teorierna, som delar intresset för individers subjektiva utsagor, kan handla om att förstå mänskligt beteende; hur information/kunskap inhämtas, bearbetas och används; hur individers lärande sker och vad de lär när de lär; hur idéer och värden erfars samt hur strukturer och scheman i individens psyke bidrar till kunskapsinhämtande.

Sammanfattande tablå av teoriklustren

I tablå 5 nedan återges under de sex teoriklustren flertalet av de skilda teorier som redovisas i avhandlingarna. Av tablåen framgår dessutom hur teorierna fördelar sig på forskarutbildningsämnena.

Sammanställningen är på inte sätt fullständig eftersom en del teorier ”tvärrar” mellan teoriklustren men också mellan forskarutbildningsämnena. Det finns dessutom problem med att kategorisera teorier i kluster. Det som synes vara liknande teorier kan de facto skilja sig åt såväl ontologiskt som epistemologiskt. Den genomförda sammanställningen indikerar enkom vissa samhörigheter mellan skilda teorier med syftet att ge en översikt över de teoretiska utgångspunkterna i avhandlingarna.

Tablå 7. Sex teorikluster relativt de nio forskarutbildningsämnena

	Pedagogiskt arbete	Barn- och ungdomsvetenskap	Ämnesdidaktik	Idrottsvetenskap	Informationsteknologi och lärande	Estetiska uttrycksformer	Humaniora	Matematik/naturvetenskap	Samhällsvetenskap
Teorier: Dokument och policys (13) <i>Politisk teori</i> <i>Läroplansteori</i> <i>Positioneringsteori</i> <i>Språkfilosofi</i> <i>Matematikens filosofi</i> <i>Historiografi</i> <i>Analytiskfilosofi</i> <i>Utbildningssociologi</i>	5	-	1	-	1	1	2	-	3
Teorier: System och organisation (3) <i>Organisationsteori</i> <i>Organisationssociologi</i> <i>Nyinstitutionell teori</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	2
Teorier: Strukturer och sociala konstruktioner (13) <i>Praktikarkitekturer (3)</i> <i>Socialkonstruktivistisk teori</i> <i>Poststrukturalistisk teori</i> <i>Posthumanistiska teori</i> <i>Kritisk realism</i> <i>Nymaterialistisk teori</i> <i>Queerteori</i> <i>Aktivitetsteori</i> <i>Aktör-nätverksteori</i> <i>Dialektisk verksamhetsteori</i>	4	1	2	-	1	3	-	1	1
Teorier: Text och språk (6) <i>Kvantitativ textlingvistik</i> <i>Systemisk-funktionell lingvistik</i> <i>Receptionsteori</i> <i>Second Language Acquisition</i> <i>Ekologiskt lingvistisk perspektiv</i> <i>Ecos teori om modelläsare</i>	1	-	-	-	-	-	5	-	-
Teorier: Kommunikation och social interaktion (31) <i>Sociokulturell teori (22)</i> <i>Sociosemiotisk teori</i> <i>Kunskapssociologi (7)</i> <i>Kulturhistorisk teori</i> <i>Kritisk teori</i> <i>Ekologisk psykologi</i> <i>Critical digital literacy</i> <i>Samtalsanalytisk teori</i> <i>Diskursanalytisk aktivitetsanalys</i>	11	1	2	-	11	5	1	-	-
Teorier: Individens erfarenhet och lärande (34) <i>Variationsteori (10)</i> <i>Kognitionsvetenskap</i> <i>Fenomenologi (8)</i> <i>Kognitivistisk teori</i> <i>Fenomenografi (5)</i> <i>Kulturhistoriskt perspektiv</i> <i>Socialkonstruktivism (4)</i> <i>Hermeneutik</i> <i>Epistemic beliefs</i> <i>Matematisk resonemangsteori</i> <i>Sociopsykologisk värdekonstruktion</i> <i>Teorin om didaktiska situationer</i>	14	-	10	1	-	1	1	6	1
	35	2	15	1	13	11	9	7	7

FORSKNINGSMETODER I AVHANDLINGARNA

Med forskningsmetoder avses här alla de metoder, relaterad till både avhandlingens forskningsfrågor och den teoretiska inramningen, som används för inhämtande, kartläggning, systematisering och analys av information och data. Knappt hälften av datainsamlingarna har sammantaget skett via etnografiska

studier (10), aktionsforskning (8), fallstudier (5) eller i kombinationer av etnografiska studier/fallstudier (11) och fallstudier/aktionsforskning (2) samt fenomenografiska studier (5) och klassrumsstudier (2).

De mest frekventa datainsamlingarna är så kallade interventionsstudier (20). Dessa kännetecknas av att orsakssamband undersöks, till exempel hur en viss undervisningsmetod eller lektionsgenomförande påverkar elevers lärande. Studierna, som ofta innehåller för- och eftertest och en intervention, har i några avhandlingsstudier utformats som experimentella studier med syftet att jämföra utvecklingen av en experimentgrupps och en kontrollgrupps lärande eller utveckling. Det stora flertalet av interventionsstudierna utgörs av Learning studies/variationsteoretiska studier (10) samt studier utformade enligt modellen för Design-Based-Research (7). I tablan nedan redovisas de mest frekvent underlagen för datainsamling och analyser av insamlad data. Denna är på intet sätt fullständig men ger ändå en bild av mångfalden av tillvägagångssätt för såväl datainsamling som för analyser relativt de skilda teoribildningarna. I den tredje horisontella raden har de mest frekventa redovisade datainsamlingsmetoderna sammanställts. I den fjärde horisontella raden redovisas flertalet av de analysmetoder som beskrivs i avhandlingarna.

Tablå 8. Forskningsmetoder relativt de sex teoriklustren

Dokument och policys	System och organisation	Strukturer och sociala konstruktioner	Text och språk	Kommunikation och social interaktion	Individens erfarenhet och lärande
Etnografiska studier (3) Fallstudier/ aktionsforskning (2)	Fallstudier (2)	Etnografiska studier (5) Aktionsforskning (6) Interventionsstudier (2)	Klassrumsstudier (2) Läromedelsstudier (1)	Aktionsforskning (1) Etnografiska studier /fallstudier (11) Interventionsstudier (3)	Etnografiska studier (2) Fallstudier (3) Aktionsforskning (1) Fenomenografiska studier (5) Interventionsstudier (15)
Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal Fokusgrupper	Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal	Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal Fokusgrupper Enkät Videoinspelningar Loggböcker Videodagböcker Dagboksskrivande Registerdata	Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal Fokusgrupper Enkät Videoinspelningar Loggböcker	Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal Fokusgrupper Enkät Videoinspelningar Loggböcker Videodagböcker Dagboksskrivande Registerdata Videokonferens	Observationer Fältanteckningar Intervjuer, samtal Fokusgrupper Enkät Videoinspelningar Loggböcker Videodagböcker Dagboksskrivande Registerdata Videokonferens Elevtexter Lärande Hemuppgifter Kunskapsstest Prov
Litteraturanlys Statistiska analys	Dokumentanalys Statistisk analys	Dokumentanalys Analys av fotografier	Analys av elevtexter Språklig textanalys Statistisk analys	Interaktionsanalys Tematisk analys Policyanalys Textanalys Dokumentanalys Analys av foton Analys av e-post Epistemologisk analys	Innehållsanlys Tematisk analys Diskursanalys Policy-, textanalys Dokumentanalys Litteraturanlys Epistemologisk analys Statistisk analys

SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

I föreliggande granskning har centrala komponenter i 100 avhandlingar beskrivits i kondenserad form och systematiserats för att skapa en helhetsbild. Deskription och analys har då förts samman. Helhetsbilden utgör nu grund för avslutande reflektioner och kommentarer. Men först en kort påminnelse om hur det hela startade.

Utbildningsvetenskap växte fram som område utifrån Lärarutbildningskommitténs betänkande (SOU 1999:63); allmänt benämnt som LUK. I betänkandet diskuterades vikten av att forskning mer explicit

knöts till lärarutbildning och läraryrket (så kallad praxisnära forskning som senare benämndes praktiknära forskning) samt att ett eget vetenskapsområde skulle inrättas. Utbildningsvetenskap blev också benämningen på den speciella forskningsresurs som 2001 placerades vid Vetenskapsrådet. Utbildningsvetenskapliga kommittén (UVK), som bildades inom Vetenskapsrådet, fick uppdraget att stödja forskning och forskarutbildning som bedrivs i anslutning till lärarutbildning. Såväl forskningen som forskarutbildningen skulle svara mot behov inom lärarutbildningen och den pedagogiska yrkesverksamheten. Av särskild vikt ansågs vara forskning om lärandets innehåll och organisering inom olika ämnesområden. Just denna accentuering bidrog till att när forskarskolan (CUL) startade 2005 utformades denna till att bli mångdisciplinär och fakultetsövergripande. Därigenom kom flera olika forskarutbildningsämnen att bidra till en bred bas för forskarskolan. Utifrån denna organisering och strukturella inramning kan man konstatera att forskarskolan lyckats väl. 71 avhandlingsstudier har genomförts i olika delar av skol- och utbildningssystemet och drygt hälften har fokus på frågor om kunskapsinnehåll inom 15 olika ämnesområden.

Forscarskolan CUL bidrar till kunskaper om pedagogisk yrkesverksamhet och lärarutbildning

Doktorsavhandlingen är en hörnsten i den akademiska världen. Som bäst innehåller den ny vetenskaplig kunskap och utgör ett kunskapsbidrag till forskningsfältet. Forscarskolan CUL har, som all annan vetenskaplig verksamhet, till uppgift att åstadkomma kunskapsbidrag. När kunskapsbidrag ska diskuteras bör man inledningsvis ställa frågan om vilken kunskap behövs och vad behöver man veta för att kunna bidra till utbildningsvetenskap som kunskapsfält. Det innebär varken instrumentalism och ”beställningsforskning” eller att avhandlingsfokus anpassas efter politiska ideologiers eller maktthavares önskemål (jfr. Lindblad, 2022). Snarare handlar det om att forskarskolan måste förhålla sig till krav på å ena sidan vetenskaplig autonomi och vetenskapligt etos och krav på yrkesrelevanta forskningsfrågor å den andra sidan.

De kunskapsbidrag som de granskade avhandlingarna svarar för erbjuder ingen slutgiltig kunskap. Däremot svarar de, med något undantag, för väsentlig vägledning och kan bidra till utveckling av skolans vetenskapliga grund och av pedagogisk yrkesverksamhet samt stödja forskningsanknytning av lärarutbildning. Det är trots allt endast två framlagda avhandlingar i vilka det saknas en explicit koppling till pedagogisk yrkesverksamhet eller lärarutbildning. Å andra sidan synes vissa ämnen och skolformer vara överrepresenterade. Exempelvis finns det nu solid kunskap om flera ämnesområden och om gymnasieskolan som skolform. Men det finns däremot flera ämnen och en skolform som helt saknas. Det finns exempelvis ingen avhandlingsstudie om moderna språk såsom tyska, franska och spanska eller om hem- och konsumentkunskap. Det finns heller ingen avhandlingsstudie som har fokus på särskolans verksamhet. Varför har inga doktorander valt just dessa ämnen eller särskolan för avhandlingsarbetet?

Kunskapsbidrag till utveckling av utbildningsvetenskap

Doktorsavhandlingar inom forskarskolan CUL utgör en viktig del – och betydande andel – av respektive medverkande disciplins vetenskapliga produktion och av dess utveckling av forskarkompetens. Avhandlingarna svarar dessutom för ett omfattande kunskapsbidrag till den utbildningsvetenskapliga forskningen. Den mängd studieobjekt som på skilda sätt studerats vid 17 institutioner vid sex fakulteter bidrar tveklöst till en vidgning och fördjupning av utbildningsvetenskap. Fem av de tio forskarutbildningsämnen har efter den egna ämnesbenämningen tillägget ”med utbildningsvetenskaplig inriktning”. De övriga fem förväntas ha en utbildningsvetenskaplig inriktning eftersom de har sin hemvist inom den utbildningsvetenskapliga fakulteten. Avhandlingarna som lagts fram inom de olika forskarutbildningsämnen illustrerar väl att det utbildningsvetenskapliga disciplinära fältet är mångfasetterat och flerparadigmatiskt. Det finns här flera fördelar; exempelvis att olika, legitima vetenskapliga traditioner samspelar. Temaverksamheten har bidragit till detta. Flertalet doktorander kommenterar exempelvis i sina förord/acknowledgements det stöd som temaverksamheten inneburit. En slutsats, utifrån föreliggande granskning, är att en mångdisciplinär och fakultetsövergripande forskarskola, som hålls samman av gemensamma forskningsteman, bidrar till formeringen av utbildningsvetenskap som ett inkluderande vetenskapsområde med relevans för pedagogisk yrkesverksamhet, praktisknära forskning och lärarutbildning. Kommer Göteborgs universitet och andra lärosäten, i samverkan med skolhuvudmän, säkerställa CUL som en fakultetsövergripande forskarskola också i framtiden?

Kunskapsbidrag till metodutveckling

Den teoretiska utgångspunkten sätter ramar för såväl datainsamlingen som för analys av data. Procedurer kring dessa är väl redovisade i avhandlingarna. Avhandlingsstudier som enbart är baserade på

kvalitativa data (dvs. data i icke-numerisk form) dominerar påtagligt. Enbart numeriska data som grund för analyser används i 12 av 100 avhandlingar. Det råder således en obalans. Om detta är positivt eller negativt värderas inte här. Däremot kan obalansen diskuteras. En kombination av studier baserade på kvalitativa och kvantitativa data (mixed methods) förekommer i var fjärde avhandling. Det finns däremot enbart fyra avhandlingsstudier där så kallad triangulering både används och diskuteras; dvs. att ett forskningsobjekt granskas ur flera perspektiv och att teorier, material och forskningsmetoder kombineras. Såväl mixed methods som triangulering är inte bara procedurer utan också förhållningssätt till kunskap. I dessa inkluderas ansatser från skilda forskningstraditioner med olika utgångspunkter, perspektiv och ståndpunkter som samspelar. Val av forskningsmetod (och teori) säger något om vilken typ av forskning som kan förväntas av de disputerade forskarna i framtiden. Hur säkerställer forskarskolan både en bredd och ett djup i metodkunnandet hos doktoranderna i forskarskolan?

Kunskapsbidrag till en infrastruktur för praktiktäna forskning

Den eller de teorier som är framträdande i den forskningsmiljö och det forskarutbildningsämne doktoranden knyts till synes präglade av teoretiska utgångspunkter för avhandlingen. Inom några av forskarutbildningsämnena dominerar vissa teorier, vilket sätter spår i avhandlingarna. Det är som Nilholm (2020) uttrycker det i en diskussion om utbildningsvetenskapliga forskare: ”Det som möter doktoranden och lärarstudenten är inte de teoretiska möjligheterna utan de teoretiska omständigheter som manifesterats i den kontext man befinner sig i”.⁶

I var femte avhandling (20 inalles) har en intervention genomförts. Jämfört med en metastudie av 165 avhandlingar i pedagogik som lades fram under 1990-talet (Eklund, 2000) visar föreliggande granskning på en påtaglig utveckling. Av de 165 avhandlingar som Eklund granskade var det endast en som uppfyllde de kriterier som svarar mot det som här beskrivs som interventionsstudier. I denna granskning återfinns 20 interventionsstudier som mycket påtagligt svarar upp mot principerna för praktiktäna forskning; exempelvis har verksamma lärare inte bara utformat lektionssituationer utan också i samverkan bidragit till lärardrivet forsknings- och utvecklingsarbete. Dessa avhandlingsstudier har tydligt berört läraryrkets kärnfrågor; hur undervisning planeras, genomförs och följs upp så att elever lär och utvecklas. Det är på detta sätt forskningen kommer *nära* lärarprofessionen och skolan som praktik (Alexandersson, 2019). Via väl genomförda praktiktäna forskningsstudier kan egna teorier om läraryrkets kärnfrågor utvecklas. Detsamma gäller för *hur* dessa studier kan genomföras; vilka forskningsmetoder svarar bäst mot teorierna? Bör inte CUL som forskarskola kunna bidra till att den praktiktäna forskningen skapar egna ”kliniska” forskningsansatser (jfr. Carlgren, 2010; 2020). Här bör ansvariga för CUL skapa ett samtal om specifika teorikluster som driver den praktiktäna forskningen framåt. Hur kan exempelvis erfarenheter av interventionsstudier – men också andra avhandlingsstudier – ytterligare bidra till den praktiktäna forskningen men också till en unik infrastruktur för denna forskning?

REFERENSLISTA

- Alexandersson, M. (2017). *Konsten att ligga i framkant. Utredning av ledningsstruktur för forskarskolan CUL- Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Alexandersson, M. (2019). Så att de berörda berörs. Perspektiv på praktiktäna forskning. I M. Dahl (red.), *Att skapa en professionell identitet. Om utvecklingsinriktade examensarbeten i lärarutbildningen*. Stockholm: Liber.
- Asklings, B. (2006). *Utbildningsvetenskap – ett vetenskapsområde tar form*. Rapport Nr 16. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Bergsviken Rensfeldt, A. & Säljö, R. (2011). *Forskningstematiker och kunskapsbidrag. En kartläggning av CUL:s forskarskola vid Göteborgs universitet*. Göteborg: Göteborgs universitet, Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning.

⁶ Nilholm, 2020.

- Carlgren, I., m.fl. (2003). En satsning på praxisnära forskning. I *Forskning av denna världen – praxisnära forskning inom utbildningsvetenskap. Vetenskapsrådets rapportserie 2003:02*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Carlgren, I. (2010). Den felande länken. Om frånvaron och behovet av klinisk utbildningsvetenskaplig forskning. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. Vol. 15. No 4, s. 295–306. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1335/1180>
- Carlgren, I. (2020). Lärarna – problem eller lösning? *Pedagogisk forskning i Sverige*. Vol. 25. No 4, sid. 104–112.
- Eklund, H. (2000). Vart är pedagogikforskningen på väg? Ämnesområden och forskningsmönster i svenska doktorsavhandlingar under en femårsperiod. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. Vol. 5. No. 2, s. 131–150.
- Fransson, K. & Lundgren, U.P. (2003). *Utbildningsvetenskap – ett begrepp och dess sammanhang*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Frånberg, G-M. & Kallos, D. (2007). *Utvärdering av temaområdesverksamheten vid forskarskolan inom CUL vid UFL*, Göteborgs universitet. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Langelotz, L., & Rönnerman, K. (2016). *Praktiknära forskning och avhandlingar i Pedagogiskt arbete*. KAPET Karlstad Universitets pedagogiska tidskrift, 12(1), s.134–151.
- Lindblad, S. (2022). Vetenskap, profession och politik: Om förändring av det pedagogiska kunskapsområdet i Sverige. *Nordic Studies in Education*, 42(1), s. 65–82. <https://doi.org/10.23865/nse.v42.3787>
- Lindblad, S., Kyndel, D. & Larson, L. (2004). *Internationella arenor för utbildningsvetenskaper – om forskarorganisationer, vetenskapliga tidskrifter och överstatliga organisationer*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Nilholm, C. (2020). Att "välja" teori som utbildningsvetenskaplig forskare. Hämtad 2022-09-20. <https://mp.uu.se/web/claes-nilholms-blogg/start/-/blogs/att-valja-teori-som-u>
- Rönnerman, K. & Erlandson, P. (2013). *Doktorander som kreativa brobyggare*. Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning. (Tema: Läraryrkets Praktik, Centrum för utbildningsvetenskap och lärarforskning). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Rönnerman, K. & Langelotz, L. (2015). *Lärares frågeställningar genererade ur utbildningspraktiker*. Vetenskapsrådet. Stockholm.
- Sandin, B. & Säljö, R. (2006). *Utbildningsvetenskap – ett kunskapsområde under formering*. Stockholm: Carlssons.
- SOU 1999:63 *Att lära och leda. En lärarutbildning för samverkan och utveckling*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.